

MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Tuk tuk. Ar čia kas nors yra?

Muziejininkė Greta Ščeliokaitė

Jeigu prieš dešimtį metų „Klausimėlio“ laidos vedėjęs būtų manęs paklausęs, kas yra tvirtovė, turbūt prieš akis iškiltų didžiulė iš akmenų suręsta gynybinė pilis, kurios teritoriją saugo piktas drakonas. Tačiau Kaunas – miestas tvirtovė, kur gąsdinančių žvėrių šiai dienai visai nebedaug.

1882 m. Kaune prasidėję grandioziniai statybos darbai truko iki pat Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Per šį laiką mieste išdygo šimtai gynybinės reikšmės pastatų: fortų, baterijų, kazematuotų sandėlių, kareivinių, dirbtuvių, administracijos pastatų, blindažų blindažiukų ir daug daug kitų. Taigi Kauno tvirtovė nebuvo tik viena trigalvio smako saugoma pilis, tačiau visas infrastruktūros tinklas, jungiantis gausybę skirtingų paskirčių objektų. Pasibaigus tuo metu vadintam Didžiajam karui ir Lietuvai išsikovojus Nepriklausomybę, didelė dalis tvirtovės objektų nebebuvo tinkami naudoti pagal pirminę paskirtį, tad caro palikimą Kaune imtasi pritaikyti prie besivystančios šalies poreikių.

Vienas tokių poreikių buvo gyvenamieji būstai Kaune. Nepriklausomybės pirmaisiais metais į Kauną ėmė gužėti nuo karo pasitraukę gyventojai. Miestas teikė daugiau vilčių susirasti darbą jaunuoliams, kurie čia traukė iš aplinkinių karo išvargintų gyvenviečių. Kauno miesto savivaldybė galiausiai ėmėsi spęsti būstų trūkumo klausimą įsteigdama pigių butų kolonijas. Šią temą tyręs Mindaugas Balkus pastebėjo, kad optimalus variantas buvo statyti naujus daugiabučius

namus, kuriuose gyvenimo sąlygos bent kažkiek atitiktų higienos normas, kaip mes jas suprantame šiandien. Tačiau išvykstančio slibino ašaros auksu netampo, valstybėje lėšų stebuklingai neatsirado ir jų trūkumas neleido savivaldybei statyti ar kitaip įsigyti naujų daugiabučių. Taip buvo priimtas sprendimas sukurti iš to, kas jau yra, ir savivaldybė perėmė iš Krašto apsaugos ministerijos apgriautus fortus ir baterijas, kuriuose jau buvo savarankiškai ėmę kurtis gyventojai, bei kelis kareivinių barakus.

Kaunui tapus laikinąja sostine mieste ėmė telktis vis daugiau tarnautojų, prekybininkų, amatininkų, pramonės darbuotojų ir kitų profesijų atstovų. Visiems šiems piliečiams reikėjo kažkur gyventi. Todėl steigiant pigių butų kolonijas žmonės buvo skirstomi kategorijomis pagal *biednumą* ir tai lėmė, kur jiems pavyks gauti būstus. II ir III Kauno tvirtovės fortų kazematuose įkurti butai nekėlė visuomenės susižavėjimo, tad dažnai čia ir butus gaudavo *biedniausias* stogo prašytojų sluoksnis. Nepaisant to, gyvenimas tvirtovės objektų kazematuose regėjosi lyg kažkokia egzotika, neretai traukusi žurnalistų akį ir parkerį.

Neretai pigių butų kolonijų naujakuriai visuomenės buvo vertinami kaip puolusios moralės, tinginystės, alkoholizmo liūne pargrimzdęs marginalų sluoksnis. Ilgainiui imta manyti, kad į tokią terpę patekęs net geras žmogus netrukus bus sugadintas, o ką jau kalbėti apie vaikus, kurie žengia aplinkinių suaugusių pėdomis. Kaip žurnalistas Juozas Kazys Beleckas 1925 m. „Lietuvos žinių“ laikraštyje įvardija: „Šeimų gyvenime – čia anarchija. <...> Bet yra ir labai gražiai šeimyniškai gyvenančių porų. Jos pavyzdingai auklėja vaikučius. Tačiau tokioje aplinkumoje apie tikrai gražų gyvenimą ir gerą vaikų auklėjimą netenka kalbėti.“ Be to, spaudoje kartkartėmis vis išlįsdavo kriminalinių naujienų pranešimai, niūriomis spalvomis piešę apleistų fortų peizažą, kaip 1931 m. rugpjūčio 20 d. „Dienos naujienų“ numeryje išspausdintas pranešimas apie V forto griovyje rastus žmogaus palaikus...

Fortus tarsi lydėjo negandos, kuriomis gyveno čionykščiai gyventojai. Ne mažiau už pamestą moralę – užkrečiamos ir kvėpavimo takų bei kitos ligos. Skarlatina, džiova – čia dažno piliečio palydovės. Reaguodama į nepalankias tokio gyvenimo sąlygas bei to galimas pasekmes, Kauno miesto savivaldybė nusprendė 1935 m. imtis uždarinėti skurdžiausias kolonijas. Tiesa, tai nebuvo tironiškas išvarymas į niekur. Vietiniams gyventojams buvo suteiktos vienkartinės išmokos išsinuomoti būstą arba pasiūlyti butai kitose kolonijose.

Tačiau ne viskas visada taip paprasta. Net savivaldybei atsisakius fortų kaip prieglobsčio varguomenei, ne visi sukrito iš ten išsikelti. Savarankiškai įsikūrė ir savavališkai neišsikėlė dalis įtvirtinimus namais laikiusios publikos. 1931 m. spalio 9 d. dienraščio „Dienos naujienos“ straipsnelyje apie Kauno fortus Ražas rašė, kad VIII forte tuo metu laikėsi sargas, kuris turėjo prižiūrėti, jog niekas čia negyventų. Sargas papasakojo, kad pats dirbo šio karinio įtvirtinimo statybose ir kas vėliau iš caro palikimo likę: „Seniau čia gyveno daug žmonių. Žiūrėk atklys koks nusigyvenęs darbininkas, išsivalo urvą, atsiveža visą šeimą ir apsigyvena.“ Pasidalino ir pikantiškesnėmis gyvenimo forte detalėmis – apie valkatų karaliaus vestuves ir didžiulį balių, kai stalus laužė degtinė ir denatūratas. Tiesa, paminėjo, kad prieglaudos vedėjas kun. J. įsakė visus gyventojus išvyti, bet sargas vis tiek kartais mato čia apskurusias poreles. Po kelerių metų, 1934 m. liepos 8 d., „Sekmadienio“ savaitraštyje pasirodė straipsnelis „Kauno priemiesčių gyvenimas“ kuriuo aprašo to paties VIII forto įspūdžius, kur gyvena keliolika šeimų, aplink skurdas, bet nesijaučia jokie denatūrato kvapo. Vietiniai čia gyvena gan tvarkingai, grindys iššluotos ir dvasinis gyvenimas egzistuoja, mat prie kazemato angos padarytas mažas altorėlis, kur šeimos renkasi pasimelsti. Taigi, Džimi Rait žodžiais, „apart skurdo, nieko įtartino jų lūšnoje nematyti“.

Apleisti Kauno tvirtovės statiniai masino varguomenę net po to, kai pigių butų kolonija fortuose buvo panaikinta. Kaip 1937 m. kovo 21 d. „Sekmadienio“ laikraštyje rašė L-s, „Pigių butų ieškančių niekada netrūksta ir jie metasi į fortus“. Straipsnyje aprašytas apsilankymas „forte už Mickevičiaus slėnio“ (tikėtina,

turima omenyje 7 bateriją, kuri iki mūsų dienų neišliko), čia gyvenančių sąlygos sulygintos su kapais gyviesiems. Šio straipsnio veikėjai – vargiai gyvenanti šeima, kurios „galva“ prasigėrė ir tapo bepročiu, vaikai neturi rūbų ir „duonos kąsnį retai liežuvis apsuka“ tiek vaikam, tiek žmonai, tiek senutei motinai. Iš esmės, šis aprašymas puikiai iliustruoja visuomenės požiūrį į nežinia kokiam rūke paskendusią fortų labirintų įnamius, mat išties čia mielai užuovėjos ieškojo elgetos ir benamiai, įvairaus plauko kriminaliniai nusikaltėliai. Net praėjus dvidešimčiai metų nuo Nepriklausomybės išsikovojo laikinąją sostinę kaustė *butų krizė*, o fortų kazematai tapo šiokių tokių prieglobsčiu skurdo nualintiems žmonėms.

Planas: pritaikykim Kauno tvirtovės pastatus kaip gyvenamuosius būstus – žlugo. Kurį laiką apgriauti fortai pasitarnavo kaip prieglobstis vargstantiesiems, bet dėl netinkamų sąlygų, plintančių ligų ir moralės stokojančiųjų koncentracijos kazematuose buvo uždrausta kurtis. Nepaisant valdančiųjų nepritarimo, Kauno fortuose vis tiek glaudėsi sunkiai besiverčiantys, nusigyvenę, įvairaus plauko žmogeliukai. Tvirtovė, pastatyta ginti miestą, taikos metu gynė paprastus civilius nuo visiškos benamystės.

Keturi Lietuvos kariuomenės kariai stovi prie I forto kareivinių. Kareivinėse apsigyvenę žmonės pritaikė fortą buičiai: dalis langų užmūryta, pastatyta papildomų sandėliukų, ištiesta virvė skalbiniams. XX a. 3 deš.

Keturi Lietuvos kariuomenės kariai fotografuojasi su II forto gyventojais. XX a. 3 deš.